

L- inicial No pensem tampoc en un derivat de ARANE-TELA 'teranyina' ni en un ben arbitrari HAERENTE → -TICELLUS Pures fabricacions sense base històrica ni zoonímica

Ranter, ranteret, V. ran (RANDA) Rànula, ranuncle, ranunculàcies, V. granota i rana Ranura mot incorrecte per GALZE· en castellà es prengué del fr. rainure id (per a la història i etimologia del qual, V. DCEC/DECH) Ranvespre, V. ran (RANDA) Ranxada, ranxer, -xero, -xeria, V. ranxo

RANXO, pres del cast rancho, 'indret on s'allotgen una o algunes persones, especialment soldats, homes de mar i gent que viu fora de poblat', que es derivà antigament del verb rancharse o ranchear(se), 'allotjar-se', terme soldadesc, pres del fr. se ranger 'arranjar-se, instal·lar-se en un lloc' (derivat de rang 'filera, REN-GLÉ'), no es pot descartar del tot la possibilitat incerta que s'hi sumés a Andalusia i SE de la Península un mot homònim d'origen mossàrab, però no està demostrat, ni hi ha gaire esperança de provar-ho o refutar ho del tot, i encara menys és un supòsit gaire necessari □ 1ª doc.: c. 1800, Sanelo: «Rantjo: lugar; fes rantjo haz lugar, rantjo: rancho de los soldados» (I, 122r) «ranxo: nombre de personnes qui font bande à part», Febr-Card

La història i les qüestions etimològiques referents a RANCHO, a Castella, Amèrica, Andalusia, Portugal i en els parlars catalans (principalment Menorca) on el mot ha aconseguit més arrelament que el merament pintoresc i típic de mariners, soldats i gitanos, han estat tractades a fons en el llarg article del DCEC ampliat en el DECH (IV, 767-70) El punt cardinal de l'etimologia en l'aspecte semàntic 'allotjament de soldats, terços etc.' com a pretext per al saqueig brutal, o instal·lació abusiva, es documenta allà especialment a 769a37 b37 Per a d'altres detalls d'especial interès català, veg 770a8ss, 23, 51, 55, 21 i nn. 12 i 13.

DERIV. Ranxada Ranxer, -xero, ranxeria L'acc. ross ranxer 'barra de la carreta' és presa de l'oc mod ranchié, id o d'un galliner, on sembla ser el fruit d'una contaminació del cast ranchero amb el fr. rang Arranxar; arranxament

Ranya, V. aranya

RAÓ, del ll. RATIO, -ONIS, 'càlcul, compte', 'raonament, raó'. □ 1ª doc. orígens.

En les Homilies d'Organyà encara trobem el mot amb rastre de la consonant ð, provinent del grup llatí -TI- (passant per -dz-). «... Que Déu parcesque nostres pecats --- que fem, quan de les fols paraules que dezim aurem a redre raðó al dia del judici» (fº 7r5, notes 58, 85, 80), tenir la raó d'algu' 'pendre la posició legal d'algu' en un plet': «... robaren la glésia, trascre<n>ne pa e forment --- fo B. de Berga a Fonç, e pres ab éls e ab mi que, lo dia de Sen March, que fóssem a riba de Nug<u>era, e él que posarie-o si nós o volíem e no ns en pog<e>m avenir, per tal quar

no i avie qui teng<u>és la mia raó», doc. de la Conca de Tremp, a. 1242 (PPujol, DocVgUrg, 8.17); «jo són de longa terra e és-me gran enuè e gran maltreit l'anar de Te<r>ragona; e can jo no é le-jós autres amics, coman a vós, e a la vostra leialtat, la mia raðó», doc. de Berga, a. 1215-30 (BABL VII, 171).

Entre les locucions compostes més arrelades i vivaces en el català de tots els temps, des dels orígens fins avui, es nota particularment per raó de 'a causa de': «Lo príncep de la terra deseretava l'Esgleya --- e l'apostoli tramès misatge al bisbe que vedàs e scombregàs lo príncep ---; determenat fo --- que lo canonge de suavetat --- anàs vedar lo príncep; con --- fo devant lo príncep, él dix aquestes paraules: —N. S. J. Cr. dix que los suaus possehirien la terra; cor són su(s)au, són jutjat a ésser tramès a vós, per ço que us vet, per rabó del tort que fets a l'Esgleya: vençut m'a suavetat e fa m ésser en perill de mort ---», Lull (Blanq II, 87.12) «Lo comte Melis, dins son cor alegrar no-s podia, per rabó dels fills que avia morts», Amic e Melis (NCl XLVIII, 142)

Altres vegades, però, la mateixa locució té acc. final 'per tal de': «no gos vi --- portar --- dins Vilafrancha per rabó de vendra aque<l>l», doc. de 1276 (Cartoral de Vilafranca de Conflent, fº 4v). Però fins al llenguatge pagesívol d'avui s'ha mantingut ben viva amb el raó causal, com una de les locucions més arrelades: «no me l'han volgut retornar par raó d'haver-hi un cens que ---» Riells de Montseny (1964). I la correlativa locució conjuncional per raó que no fou cosa menys ben establerta, amb el valor de 'per tal que, a fi que': «Dix-me que li agués P. ab mi ensemps aquell maytí --- per rabó que, si ell volia demanar algunes noves del soldà --- que u pog<u>és fer», doc. cancel·leresc de 1317 (Finke, Acta Ar II, 753).

Entre els molt sentits del ll. ratio, en trobem encara alguns altres de més o menys persistents en el llenguatge tradicional, sobretot a l'Ed. Mitjana, com el de 'proporció'. «Tots dinés qui per mà de corredor se fassen prestar, per pagar a Montpestler o en altre lloc: de 100 lb, 12 dr, del prestator, e 12 del manlevador; e si són més o meyn)s los dinés, per aquella rahon; it., tot centenar de liures, de qualque moneda sia, pus se vena per mà de corredor: per corredures, 6 drs; e d'altre cambi qui assí no sia escrit, per aquella rahó», Tarifa de 1271 dels Corredors de Bna. (EntreDL I, 159, §§ 82, 83).

D'altra banda, ratio era també 'exemple' en llatí, accepció heretada en romànic en alguna fraseologia arcaica: la locució raó com apareix per introduir exemples, tal com raison comment en francès arcaic, i, força sovint, en el text català del Libre dels Ensenyaments de Brunet Latí (S. XIV) (BABL II, 280 etc.), per més que es podria tractar d'un calc de l'original francès (en el qual apareix pp. 429, 430, 432, 476, i dos cops p. 430).

Més conegudes i més persistents en la llengua les loc. verbals donar raó 'donar informació, referència' i, un poc més arcaïtzant, tornar raó 'prosseguir un diàleg': «La Montserrat no tornà rabó, però sos uys som-